

of export activities in the services sector. Therefore, analyzing the export potential of Western Ukrainian cities of regional significance and their importance for the development of international trade in services, one can conclude that they should become centers of subregional development in this field. We believe that the priority types of services that will determine the specialization of these cities in the near future are computer and information services, cultural, business, educational, ecotourism and other tourist activities. It is expected that these services will intensify the export activity in Ukraine.

Own implication of the research results. The results of the study can be used by central and local authorities to develop national, regional and urban development programs.

References

1. Main Department of Statistics in Lviv region: website. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
2. Main Department of Statistics in Volyn region: website. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
3. Main Department of Statistics in Transcarpathian region: website. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>
4. Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk region: website. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>
5. Main Department of Statistics in Rivne region: website. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rv.ukrstat.gov.ua/>
6. Main Department of Statistics in Chernivtsi region: website. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>

Козак О.А., к.е.н., с.н.с.

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ЗМІНА НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З УРБАНІЗАЦІЄЮ

Abstract. The paper describes the main changes in the production and consumption of dairy products in the world, due to the urbanization. The analysis of the impact of the main consequences of urbanization on the dairy subcomplex development in Ukraine is carried out. The possibilities of implementing global trends in dairy product consumption in Ukraine are assessed. The directions of further development of the dairy subcomplex are determined, taking into account the inevitability of further strengthening urbanization.

Keywords: dairy subcomplex, urbanization, transformation, dairy products, consumption, Ukraine.

Урбанізація економічного розвитку та просторові аспекти функціонування міст

Анотація. В роботі характеризуються основні зміни у виробництві та споживанні молочних продуктів у світі, зумовлені урбанізацією населення. Здійснено аналіз впливу основних наслідків урбанізації на розвиток молокопродуктового підкомплексу України. Зроблено оцінку можливостей імплементації світових трендів у споживанні молочної продукції в Україні. Визначено напрями подальшого розвитку молокопродуктового підкомплексу з урахуванням невідворотності подальшого посилення урбанізації.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс, урбанізація, трансформація, молочні продукти, споживання, Україна.

Проблема дослідження та її актуальність. Однією із особливостей сучасного світу є урбанізація – процес зростання міст, збільшення питомої ваги міського населення, поширення міського способу життя. Україна не є винятком. Так, на 1 січня 2019 р. у містах проживало 69,4% населення країни. Провідними світовими вченими визначені позитиви та негативи урбанізації (1, с. 30-32). Одним із наслідків переселення у міста є покращення харчових раціонів у бік збільшення споживання тваринних білків. Провідне місце серед них належить молочним продуктам. До того ж активізується харчування поза домом, яке збільшує споживання молочних інгредієнтів (наприклад, піца, латте тощо). І хоч трендом останніх років у світі є боротьба молочного жиру з немолочним, оскільки останній значно здешевлює продукцію, в Україні він стримуватиметься традиційною особливістю нації – її спроможністю перетравлювати молочний білок протягом усього життя, що фактично гарантує виробництво молока та кисломолочної продукції на довготривалу перспективу. Втім, не дивлячись на це, молокопродуктового сектор буде трансформуватися і одна із головних причин цього все ж таки залишатиметься урбанізація, причому як національна, так і глобальна. Актуальність даної тематики зумовлена її значенням для гарантування продовольчої безпеки країни.

Предмет дослідження - теоретичні та методичні засади розвитку молокопродуктового підкомплексу України в умовах посилення урбанізації.

Мета дослідження – окреслити основні можливі напрями розвитку молокопродуктового підкомплексу України, спричинені урбанізацією.

Завдання: 1) висвітлити основні глобальні тренди змін у молокопродуктовому секторі за рахунок урбанізації; 2) проаналізувати основні сучасні тенденції розвитку молокопродуктового підкомплексу України; 2) визначити напрями його трансформації, спричинені урбанізацією.

Методи дослідження. Основними методами, що використовувалися для розкриття проблеми є діалектичний метод пізнання та комплексний системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, базові положення економічної теорії, напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з питань економіки

Урбанізація економічного розвитку та просторові аспекти функціонування міст

молокопродуктового підкомплексу.

Вихідні дані. В роботі використано дані офіційної статистики молокопродуктового підкомплексу України, а також власні дані, отримані в результаті аналізу процесів у досліджуваній галузі.

Результати дослідження. У сучасному світі стрімко змінюються продовольчі системи. Це зумовлено як урбанізацією, так і іншими причинами: економічним розвитком, глобалізацією, ростом населення, змінами клімату тощо (2, с. 4). Продуктам тваринництва, в тому числі молочним, приділяється особлива увага, адже урбанізація, як правило, призводить до збільшення рівня їх споживання, а це, на думку вчених, представляє серйозну загрозу зовнішньому середовищу (3, с. 204). По великому рахунку, у світі активно вивчається вплив раціонів харчування на зміну клімату і навпаки. Мова йде про формування сталих продовольчих систем для забезпечення захисту планети. Повільно формується концепція зниження вмісту м'ясо-молочних продуктів в раціонах харчування в контексті запобігання наслідків зміни клімату (4, с. 84-85). Тобто, з одного боку, урбанізація призводить до збільшення обсягів споживання продуктів тваринництва, з іншого – у світі триває пошук шляхів зменшення їх споживання, особливо в країнах, де цей рівень є досить високим. Що стосується молочної продукції, то останнім трендом стала популяризація рослинних видів молока, широка реклама шкоди молочних продуктів, а також докази ще більшої шкоди для навколишнього середовища від самих корів.

В Україні історично склалися сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку молочного скотарства. Рівень споживання молока та молочних продуктів був досить високим (до 400 кг на душу населення в рік на початку 90-х років) та, не дивлячись на зменшення, залишається високим порівняно з іншими країнами. Якщо в середньому у світі він складає 116 кг на душу населення в рік у перерахунку на молоко, то в Україні - близько 200 кг. Проте останній показник є досить неоднозначним. По-перше, згідно з останнім електронним переписом населення, оприлюдненим Кабінетом Міністрів України у січні 2020 року (37,3 млн осіб), рівень споживання молока та молочної продукції буде вищим. По-друге, неможливо точно порахувати молоко, яке виробляється та споживається у господарствах населення. По третє, щорічне зростання імпорту молочних продуктів вказує на недооцінений попит на внутрішньому ринку.

В цілому виробництво молока в Україні зменшується і в 2019 році вперше за часів незалежності склало менше 10 млн тонн. Така тенденція буде, за нашими розрахунками, щонайменше до 2030 року (5, с. 22). Основна частка молока у 2019 р. вироблялася господарствами населення - 72%. Цей тренд також не буде зламаним найближчі 10 років. Проведені дослідження вказують на існуючий дефіцит молока в Україні. На підтвердження цього у 2019 р. наведемо низку факторів, основними з

Урбанізація економічного розвитку та просторові аспекти функціонування міст

яких є: зростання закупівельних цін на молочну сировину, навіть в «сезон великого молока», розширення географії сировинної бази переробних підприємств, яка подекуди сягає відстані до 600 км, скорочення обсягів експорту та збільшення імпорту молочних продуктів та інші. Вітчизняні виробники молока досить суттєво диференційовані за рівнем економічного розвитку. Одночасно на ринку функціонують великотоварні підприємства, середні та малі господарства, а також велика кількість особистих селянських господарств (близько 800 тис.). Різниця їх у технологіях настільки велика, що подекуди сягає 100 років і більше. Особливо це стосується індустріальних господарств порівняно з господарствами населення. Звідси і різні молочні продовольчі ланцюги, які формуються відповідними категоріями виробників. Молоко сільськогосподарських підприємств (96,1% від виробленого) потрапляє на переробні підприємства, далі у вітчизняну торговельну мережу або на експорт. Молоко господарств населення (12,2% від виробленого) в основному виробляється та споживається локально. Згідно зі статистичними даними, до 40% молочних продуктів, які виробляються домогосподарствами, споживається всередині сім'ї. Відповідно структура споживання молокопродуктів у сільській та міській місцевості суттєво різниться. У містах – це переважно продукти молочної промисловості із супермаркетів. У селах – молочна продукція власного виробництва чи придбана на локальних ринках. Фактично молочна промисловість України орієнтується на міського жителя. Обсяги споживання молокопродуктів при цьому в кінцевому підсумку вирівнюються і є приблизно однаковими в сільських та міських жителів у перерахунку на молоко. Це означає, що в цілому попит на національному рівні досить стабільний та залишатиметься таким. Наявність широкого асортименту продукції дозволяє балансувати молочний раціон залежно від купівельної спроможності, яка суттєво різниться за групами населення – від дуже високої до дуже низької.

Подальша урбанізація ставить на порядок денний необхідність збільшення продукції молочної промисловості. Проте її можливості в даний час обмежені обсягами якісного молока. Стабільний попит на продукцію неглибокої переробки наразі є стимулюючим фактором для переробних підприємств. Високомаржинальні продукти (сири, масло) потребують якісної сировини, яка за ціною уже вища світової. У зв'язку з цим імпорт таких продуктів став вигідним, що відразу позначилося на торговельному балансі. Починаючи з 2017 р. Україна стала нетто-імпортером сиру і в наступні два роки ця тенденція лише посилювалася. Так, у 2017 р. негативне сальдо зовнішньої торгівлі сирами склало – 959 тонн, у 2018 р. – 5379 тонн, у 2019 р. – 16533 тонн. При цьому експорт його скоротився на 21% за останні три роки. Основними імпортерами сиру виступали країни ЄС: Польща – 9823 т, Німеччина – 5665 т, Франція – 2832 т, Нідерланди – 2017 тонн. Серед інших країн,

Урбанізація економічного розвитку та просторові аспекти функціонування міст

які продавали сири в Україну були: Данія, Італія, Литва, Латвія, Бельгія, Словаччина, Угорщина, Фінляндія, Чехія, Швейцарія.

Що стосується тваринного масла, то у 2019 р. відмічається скорочення обсягів його експорту з 30,4 тис. тонн до 18,3 тис. тонн, або в 1,7 раза порівняно з попереднім роком. При існуючому стабільно високому попиті на даний вид молочної продукції на світовому ринку, таке скорочення разом із ростом імпорту свідчить лише про одне – внутрішній ринок є не забезпеченим маслом. До того ж, результати масштабного медіамоніторингу щодо фальсифікату вершкового масла виявили, що кожна п'ята пачка є підробкою. Ефект даної акції проявлятиметься у тому, що споживач пильніше ставитиметься до вибору продукції, а, отже, внутрішній попит на якісне масло зростатиме.

Популярні світові тренди, спричинені урбанізацією, зокрема збільшення споживання молочних інгредієнтів у зв'язку з харчуванням поза домом матимуть місце і в Україні. Проте поки що вони не набули масового характеру. Так, у 2018 р. витрати на харчування поза домом у великих містах складали лише 2,8% від споживчих грошових витрат, у малих містах – 1,7%, у сільській місцевості – 1,5%. Загалом, експерти зазначають, що в Україні один із найвищих у світі показників витрат на продукти харчування – понад 42% (6). Інший тренд – популяризація рослинних «молочних» продуктів наразі також є неактуальним, оскільки українці відносяться до однієї із небагатьох націй, які споживають молоко протягом усього життя. Різких змін цієї особливості найближчим часом не передбачається. Що стосується покращення раціонів у напрямі зменшення вмісту продуктів тваринництва, то це зазвичай притаманно країнам з високим рівнем економічного розвитку, де харчування із високим вмістом продуктів тваринництва спричинили захворювання. В Україні пересічний раціон навпаки характеризується недостатчею тваринних білків. Заміна тваринних жирів рослинними набула поширення в Україні, проте мотиви зовсім не екологічного характеру. Причина цього – дефіцит молока для виробництва продукції та обмежена купівельна спроможність. Відношення суспільства до молоковмісних продуктів негативна, проте рівень їх споживання досить високий у зв'язку з низькою купівельною спроможністю окремих соціально вразливих груп населення. При зростанні доходів споживач відмовляється від таких продуктів на користь традиційного асортименту.

Власна імплікація отриманих результатів дослідження. Сучасна світова молочна індустрія знаходиться на порозі значних змін, які продиктовані, в першу чергу зростаючим рівнем урбанізації на планеті. Основним завданням визначено – необхідність формування сталих продовольчих систем шляхом розробки державної політики за всіма напрямками – від виробництва молока до споживання молокопродуктів. Це зумовило появу чи навіть нав'язування нових тенденцій у культурі споживання молочних продуктів. Україна, як невід'ємна частина

Урбанізація економічного розвитку та просторові аспекти функціонування міст

глобального простору, повною мірою відчуває на своїй території прояви урбанізації. А відтак вітчизняна молочна продовольча система потребує трансформації у напрямі задоволення зростаючих потреб міського населення. Сукупність внутрішніх не вирішених системних проблем розвитку молочного скотарства суттєво перешкоджають цьому процесу, а тому проблеми сталості продовольчих систем поки що не на порядку денному. Мова все ще йде про дефіцит якісної молочної сировини та загрозу стати нетто-експортерами за більшістю молочних продуктів. При цьому зростання чисельності міського населення посилить цей напрямок. На користь молокопродуктового сектору спрацьовує стабільний попит на молочні продукти неглибокої переробки на всій території України, а також традиційність харчових раціонів за вмістом молокопродуктів у них. Стає зрозумілим, що самотійно вирішити проблему сировинної нестачі молокопродуктовий підкомплекс не в змозі. Відсутність ефективної політики стимулювання розвитку молочної індустрії загрожує гарантуванню продовольчої безпеки в країні.

Список літературних джерел:

1. Ernst Illich von Weizsacker, Anders Wijkman (2018). Come on! Capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet – a Report to the Club of Rome. New York : Springer, 220 p.
2. Crestina Tirado-von der Pahlen (2017). Sustainable diets for healthy people and a healthy planet. August 2017. Discussion paper. Rome: United Nations System Standing Committee on Nutrition. 36 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unscn.org/uploads/web/news/document/Climate-Nutrition-Paper-RU-WEB.pdf>
3. Vermeulen SJ, Campbell BM, Ingram JSI (2012). Climate change and food systems. Annual Review of Environment and Resources, Vol. 37, Pp. 195-222. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-environ-020411-130608>.
4. Hedenus F, Wirsenius S, Johansson DJA (2014). The importance of reduced meat and dairy consumption for meeting stringent climate change targets. Climatic Change, 124, 79-91.
5. Козак О.А., Грищенко О.Ю., Васильченко О.М. Прогноз виробництва молока в Україні до 2030 року: методика і розрахунки. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2019. 24 с.
6. Духницький Б. М. Українці витрачають на харчі понад 43% своїх доходів. 4 лютого 2020 р. Київ: Прес-центр Інституту аграрної економіки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2734-ukrayinitsi-vytrachayut-na-kharchi-ponad-42-svoyikh-dokhodiv-bohdan-dukhnyskyi.html>